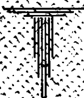
BIBLIOTHEEK VOOR GESLACHT- EN WAPENKUNDE
ONDER REDACTIE VAN C. PAMA

2

DE HUISMERKEN

DOOR

Mr. H. REYDON

UITGEVERS-MIJ. A. RUTGERS N.V. i/o.
NAARDEN

BIBLIOTHEEK VOOR GESLACHT- EN WAPENKUNDE
ONDER REDACTIE VAN C. PAMA

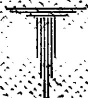
2

DE HUISMERKEN

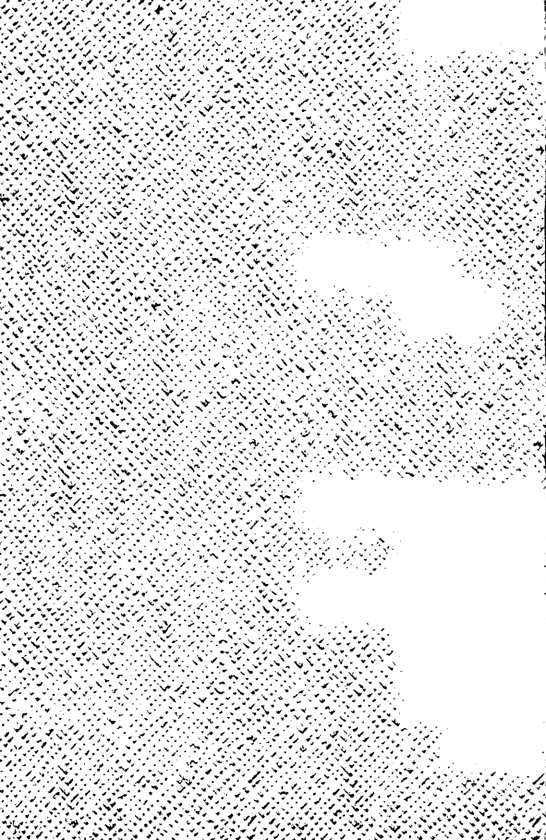
DOOR

Mr. H. REYDON

UITGEVERS-MIJ. A. RUTGERS N.V. i/o.
NAARDEN

DE HUISMERKEN

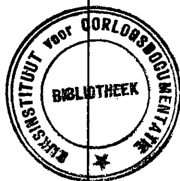
W. J. Reijnders
Gooische Boek- en Kunstdrukkerij
Naarden

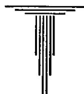
BIBLIOTHEEK VOOR GESLACHT- EN WAPENKUNDE
ONDER REDACTIE VAN C. PAMA

DE HUISMERKEN

DOOR

Mr. H. REYDON

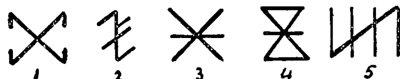
UITGEVERS-MIJ. A. RUTGERS N.V. i/o.
NAARDEN

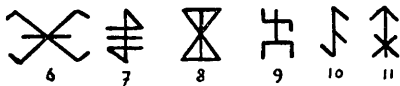
WAT ZIJN HUISMERKEN?

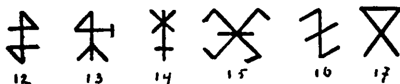
Wanneer men een van onze oude kerken binnenloopt, hetzij in stad of dorp, dan vindt men daar veelal den vloer geplaveid met hardsteenen grafzerken. Als men deze nader beziet, ontdekt men naast de gebruikelijke opschriften en geslachtswapens op een aantal van die zerken eigenaardige teekens, als regel samengesteld uit rechte lijnen. Deze teekens zijn soms vergezeld van een naam, soms enkel van eenige letters (voorletters van een naam); op enkele zerken vindt men ook alleen zulk een teeken aangebracht. Soms ook komt het teeken in een wapenschild voor.

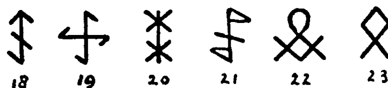
Kijkt men vervolgens naar de gebrandschilderde ramen, die ook vele oudere kerken versieren, dan vindt men daar menigmaal wapenschilden, die ook met zulk een teeken gevuld zijn; soms komt een wapen met dezelfde figuur, die men op een grafzerk zag, in een kerkraam voor.

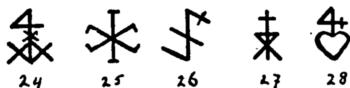
Tenslotte kan het zijn, dat men bij het bezien van kerkbanken, koorhek, deuren of

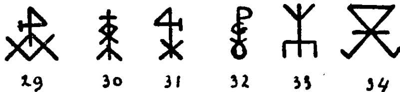

1
2
3
4
5

6
7
8
9
10
11

12
13
14
15
16
17

18
19
20
21
22
23

24
25
26
27
28

29
30
31
32
33
34

schotten al weer dergelijke teekens aantreft; hetzij daar aangebracht als officieele versiering, hetzij als ongeoorloofde versiering door een zich vervelenden kerkganger met zijn zakmes ingekrast.

Een aantal van zulke teekens of merken, uit verschillende kerken in Nederland, beelden wij hierbij af.

De gangbare naam voor deze merken is „huismerken". Op den naam komen wij in het vervolg terug.

WAAR KOMEN HUISMERKEN VOOR?

1 Groote Kerk, Nijmegen. Huismerk op grafzerk.
2 Bergkerk, Deventer. Huismerk op grafzerk.
3, 4, 5, 6 Spakenburger visschersmerken.
7, 8 Groote Kerk, Dordrecht. Huismerken op grafzerken.
9, 10, 11 Oldehove, Leeuwarden. Steenhouwersmerken.
12 Striper kerkhof, Terschelling. Huismerk op grafzerk.
13, 14, 15, 16, 17 Merken van boterkoopers uit Kuinre. 17e eeuw.
18 Merk op een boerenkist, kasteel Cannenburgh, Vaassen.
19 Huismerk op grafzerk te Monnikendam.
20 Idem te Amsterdam, Oude Kerk.
21 Idem te Doesburg.
22 Idem te Leiden, Pieterskerk.

23 Idem te Kampen, St.-Nicolaaskerk.
24 Idem te Steenwijk, Groote Kerk.
25 Idem, idem.
26 Idem te Doesburg, Groote Kerk.
27 Idem te Zutphen, St. Walburgkerk.
28 Idem te Loenen (U.)
29 Idem te Rotterdam, Groote Kerk.
30 Idem te Enkhuizen.
31 Idem te Amsterdam, Oude Kerk.
32 Idem te Monnikendam, Groote Kerk. Verbasterde vorm, met initialen.
33 Idem te Nijmegen, Groote Kerk.
34 Idem te Alkmaar, Groote Kerk.

Uit deze opsomming blijkt reeds, dat huismerken niet aan een bepaald gewest gebonden zijn, doch dat zij overal in ons vaderland voorkomen. Daaruit valt de gevolgtrekking te maken, dat het bezigen van huismerken een algemeen Nederlandsch gebruik is geweest.

Wij zeggen „geweest", omdat het gebruik vrijwel verdwenen is; mogelijk dat een lezer hier of daar in een afgelegen plaatsje er nog een spoor van vindt (met mededeeling waarvan hij den schr. zal verplichten), maar de kans daarop is niet groot.

Toch is het gebruik eenmaal zeer algemeen geweest. Het heeft zich niet beperkt tot grafsteenen en wapens.

In notarieele acten werden huismerken als onderteekening gebezigd; als de meesterteekens, waarmede gildemeesters hun werk van

dat van anderen onderscheidden, werden eveneens huismerken gebruikt. Ook steenhouwers voerden meesterteekens en men kan hun merk terugvinden aan de gedeelten van oude gebouwen, welke in natuursteen zijn uitgevoerd. Een voorbeeld daarvan kan men aan den Dom te Utrecht zien op de voormalige binnenpilaren, door de slooping van een deel der kerk thans buitenpilaren, aan het Domplein aldaar. Ook aan andere gebouwen, waaraan natuursteen is verwerkt, vindt men steenhouwersmerken in den vorm van een huismerk.

Huismerken vindt men voorts op voorwerpen van allerlei aard: oude boerenkisten, zegels, zilver- en tinwerk, glasramen, binnenbetimmeringen en balkwerk uit oude huizen, gevelsteenen, kortom overal, waar een eigenaar van een voorwerp kenbaar te maken viel of een persoonlijke betrekking tot een voorwerp moest worden uitgedrukt.

Daaruit valt op te maken, dat het huismerk een zekere algemeen erkende beteekenis bezat. Het trad in de plaats van den naam van een persoon, evenals oudtijds het geslachtswapen in de plaats van den naam trad; ja, eigenlijk den persoon vertegenwoordigde.

Tot het einde der 18e eeuw bestond het gebruik, dat acten, voor schepenen verleden (overdrachten van vaste goederen b.v.) door de daarbij dienst doende gemeentelijke overheidspersonen, de schepenen, bezegeld werden met hun persoonlijk wapenzegel. Dit bezegelen

van acten stierf eerst in de 19e eeuw uit. In de middeleeuwen verzegelde het zegel niet de handteekening, maar trad in de plaats van de handteekening. Het wapenzegel had dus rechtskracht van handteekening.

Met het huismerk is hetzelfde het geval. In notarieele acten, vóór 1795 ten plattelande opgemaakt, komt naast de handteekening vaak het huismerk voor. Als de onderteekenaar niet schrijven kan, volstaat hij met zijn merk. In de middeleeuwen vinden wij aan oorkonden zegels van dorpsschepenen, kennelijk boeren, wier zegel geen wapenbeeld vertoont, maar een huismerk, al of niet in een schild geplaatst.

Ook het huismerk had dus rechtskracht als onderteekening, mits eigenhandig gezet (wat er in de acten dan ook wel bij vermeld pleegt te worden); het vertegenwoordigde den burger of boer evenzeer als het wapen den edelman.

De vermelding van het merk in keuren en oorkonden treedt op tegelijk met het veldwinnen van het geschreven stuk en de geschreven verordening. Zoo wordt b.v. in het Placaetboek van Brabant (1570) gezegd: „De ghevanghen (sal) die voorseyde confessie ... onderteeckenen oft syn merk daer op stellen." De gerechtelijke, schriftelijk vastgelegde bekentenis vereischt dus handteekening of merk: het merk is gelijkwaardig aan de handteekening.

De Friesche rechtsgeleerde Huber schrijft in zijn „Hedendaegse Rechtsgeleertheyt" (1686):

„Om dat het merck-teekenen alhier zeer ge-

bruikelyk is, soo heeft het Hof verscheidene Testamenten, waer onder het merk van den maker alleenlyk was gestelt voor goedt gekeurd, met byschryvinge door de handt van een ander, wiens merk het was."

In het Utrechtsch Placaetboek van 1656 leest men „De samentlyke grutters en gorters wiens getekende en geschreve handen ende mercken onder... de articulen zyn staande."

Dat men zijn merk ook over zee gebruikte blijkt uit het Dagverhaal van het kasteel aan de Kaap de Goede Hoop van Jan van Riebeek, waarin door Nederlanders daar ter plaatse met hun merk onderteekende stukken worden vermeld.

Het huismerk was dus niet zoo maar een liefhebberij of gelijk te stellen met het kruisje van hem, die de schrijfkunst niet machtig was, maar het was een rechtinstelling onzer voorouders. Het heeft zijn plaats in ons oud-vaderlandsch recht.

Naast het wapen van den edelman staat het huismerk van den boer en den burger.

Het gebruik van wapens houdt ten nauwste verband met het ontstaan van de ridderschap en den leenadel, instellingen, die in het Frankische rijk hun oorsprong hebben genomen en zich van daar uit over andere landen hebben verbreid. Het gebruik van huismerken vinden wij daarentegen juist sterk ontwikkeld in die streken, waar een zelfbewuste boeren- en burgerstand zich ook in de middeleeuwen

heeft weten te handhaven en ridderschap en leenadel zich dientengevolge minder hebben kunnen ontwikkelen. In die streken ook zien wij, dat de riddermode van het voeren van een geslachtswapen door de eigenerfde boeren- en vrije burgergeslachten is beantwoord door het voeren van hun huismerk in een schild, bij wijze van geslachtswapen.

Het huismerk is een stuk Nederlandsche volkszede. Daar het Nederlandsche volk een Germaansch volk is, rijst de vraag, of het huismerk wellicht een algemeen Germaansch verschijnsel is.

HUISMERKEN BIJ ANDERE VOLKEN

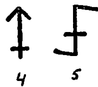
Inderdaad komen huismerken bij de andere Germaansche volken eveneens voor; met dezelfde vormen, die wij in Nederland zien en met dezelfde beteekenis.

Men vindt ze om te beginnen in Vlaanderen, waar trouwens ook Nederlanders wonen; verder in Duitschland, Duitsch-Zwitserland, Denemarken, Zweden en Noorwegen. Voorts op IJsland en op de Faroër; bij de Zweden in Finland; in Engeland; bij de Duitschers in Polen Hongarije en in Zevenburgen; in den Elzas en in Noord-Frankrijk. Ook in Noord-Italië, dat even als Noord-Frankrijk tijdens de volksverhuizingen een talrijke Germaansche bevolking heeft opgenomen, komen hier en daar huismerken voor.

1

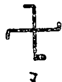

2

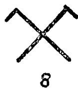

3

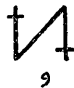

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

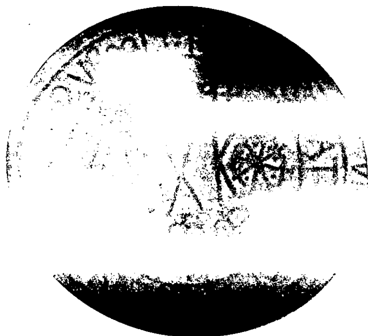
1 tot en met 8: Noorwegen.
9 tot en met 12: Zweden.
13 tot en met 18: Zwitserland.
19 tot en met 25: Duitschland (eiland Rügen).
26 tot en met 31: Engeland (Norwich).
32 tot en met 35: IJsland.

Het staat vast, dat het huismerk een algemeene Germaansche instelling geweest is. Wij vinden het n.l. reeds vermeld in de oudste opteekeningen van Germaansche stamrechten. Zoo wordt in het Friesche recht, de lex Frisionum, (vermoedelijk onder Karel den Groote in 802-803 op den rijksdag te Aken vastgesteld) een godsoordeel door loten voorgeschreven, waarbij elke man een twijgje met zijn merk moet voorzien („signet signo suo"). Een soortgelijke wijze van loten was op het Oostzee-eiland Hiddensee nog in de 19e eeuw onder de visschers in gebruik.

En het recht der Bourgondiërs (lex Burgundionum), dagteekenend uit het eind der 5e eeuw, schrijft voor, dat getuigen bij een acte eigenhandig hun huismerk moeten zetten.

De wet der Salische Franken (lex Salica), waarschijnlijk van koning Clovis afkomstig (omstreeks 500), vermeldt herhaaldelijk het merk (signum). Evenzoo de wet der Ripuarische Franken (± 550). Ook het recht der Westgoten kent het huismerk. De oude wetten der IJslanders, de Grágás, bepalen, dat ieder die een aangeboren merk bezit, dit moet bezi-

gen. In oorkonden der stad Dantzig, die tot het Nederduitsche cultuurgebied der middeleeuwen behoorde en nauwe betrekkingen met de Nederlanden onderhield, wordt bij het huismerk onder acten regelmatig vermeld, dat dit het „aangeboren teeken" van den onderteekenaar is.

Koekijzer met huismerk tusschen initialen

Wijst dit alles reeds genoegzaam op het algemeen-Germaansch karakter van het huismerk, nog sterker spreekt, dat men op enkele hunebedden teekens heeft aangetroffen, die het vermoeden wettigen, dat zij een huismerk zijn. Zoo vond men in 1827 op een hunebed bij Kleinhastedt in Zuid-Ditmarschen en bij

Strarup (Angeln) in een grafkelder teekens, die niet anders dan als huismerken te verklaren zijn. Verwonderlijk is dit niet als men bedenkt, dat de vindplaatsen in het oorspronggebied der Germanen gelegen zijn en dat de voor-Germaansche hunebedden als graven van een sibbe te beschouwen zijn. Prof. Dr. Jan de Vries (Leiden) neemt aan, dat afstammelingen van het voor-Germaansche volk, dat de Drenthsche hunebedden bouwde, in de hedendaagsche Drenthen nog voortleven.

Zeer belangrijk is ook de plaats die het huismerk inneemt in den Saksenspiegel, het Saksische rechtsboek (± 1225), waar „hantgemal" („handmerk") tegelijk het erfelijk geslachtsmerk van den vrijen schepenbaren man en de gerechtsplaats (dinghof) van diens geslacht beduidt.

Hoezeer het merk een Germaansche instelling is wordt bewezen door het overgaan van den naam in Romaansche talen (Fr. marque).

BETEEKENIS VAN HET HUISMERK

Bij vele volken komen merken voor, dienst doende om vee of gereedschap te merken. Deze dragen een persoonlijk karakter.

Ook komen merken voor, die als het merk van een bepaalde dorpsgemeenschap beschouwd kunnen worden of zelfs van een bepaalde hoeve. Bij de laatste ligt de verwarring met het huismerk al bijzonder nabij.

Er is echter een diepgaand onderscheid tus-

schen dergelijke persoonlijke of collectieve merken en het echte huismerk, zooals wij dat kunnen waarnemen in het Germaansche recht en in het rechtsleven onzer voorouders.

Kort kan men dit aldus uitdrukken: in het woord „huismerk" heeft „huis" dezelfde beteekenis als in „regeerend vorstenhuis" of „Huis van Oranje." Het duidt niet een gebouw aan, maar een geslacht of „sibbe", gelijk het Friesche woord luidt*.

Dit blijkt reeds uit het hierboven vermelde gebruik, om bij het bezigen van het huismerk als onderteekening te vermelden, dat dit het „aangeboren" merk of het „erfelijk" merk is. Men vindt onder oorkonden, die door een edelman bezegeld worden evenzoo vermeld, dat het zegel diens „aangeboren" wapen vertoont. IJsland, dat geen ridderadel heeft gekend, maar steeds een land van vrije Germaansche boeren bleef, vermeldt in zijn wetten ook het „aangeboren" merk.

In deze richting wijst ten overvloede het gebruik, dat het huismerk in wapens werd geplaatst. De erfelijkheid van wapen en merk werd op deze wijze grondslag voor samensmelting van beide.

De Duitsche schrijver Homeyer noemt in zijn standaardwerk over het huismerk een merkwaardig voorbeeld van een huismerkenstamboom op het eiland Hiddensee, die vijf geslachten van een sibbe omvat. De oudste zoon

* Wij zullen in het vervolg het woord „sibbe" bezigen tencinde verwarring met geslacht = generatie, te voorkomen.

voert telkens het huismerk van zijn vader onveranderd; de jongere zoons wijzigen het merk door bijvoeging van een streepje. Met één oogopslag ziet men aldus, wat de hoofdstam der sibbe is en welke de zijtakken zijn. Dergelijke huismerkstamboomen zijn ook van elders bekend.

Een soortgelijk gebruik als dat op Hiddensee bestaat nog heden in Zwitserland.

Het huismerk is dus het teeken van de Germaansche sibbe.

Niet elk lid der sibbe echter heeft recht op het voeren van een huismerk; alleen hij, die tevens huisvader is, heeft dit recht, omdat hij het hoofd is van degenen, die van hem afstammen. Hij is de vader van een nieuw „huis" der sibbe; zijn oudste zoon zal het huismerk van zijn vader ongewijzigd mogen overnemen, zoodra hij dezen opvolgt als hoofd van dit huis.

Dit gebruik hangt samen met een eigenaardigheid van het Germaansche recht, dat in wezen stamrecht is. De stam is opgebouwd uit sibben, groepen van verwanten, die allen hun afkomst van een gemeenschappelijken stamvader afleiden (verg. de Schotsche „clan"). Deze stamvader speelt nu een groote rol in het rechts- en religieuze leven. Hij is en blijft het hoofd der sibbe en wordt vertegenwoordigd in en door het huismerk. Hij is ook de opperste rechter over de van hem afstammende sibbe; daarom is op den dingstoel van de sibbe (hantgemal) zijn huismerk aangebracht. (Toelich-

ting op den Saksenspiegel van Johan von Buch: „mal is warteken (waarmerk) an dem stule, dar sie up schepen werden.") De rechterlijke ambtseed werd afgelegd door handoplegging op dit merk op den schepenstoel, waardoor de schepenbare man, die het rechterambt aanvaardde op grond van zijn naaste afstamming van den sibbe-stamvader, met dezen in verbinding trad.

De stamvader is hoofd der sibbe; zijn hoeve, de stamhoeve der sibbe, is onvervreemdbaar eigendom der sibbe en wordt bestierd door den mannelijken verwant, die den stamvader het naast in den bloede bestaat (naaste zwaardmaag). Deze stamhoeve is gerechtsplaats der sibbeleden; het hoofd der sibbe is hun rechter. De schepenbare man, die een anderen schepenbaren man tot den gerechtelijken tweestrijd uitdaagt, moet zijn vier grootouders (vier kwartieren) noemen en zijn „hantgemal", zijn dinghof. Hij kan dit laatste eenvoudig doen door het bekende huismerk van zijn dinghof en sibbehoofd te teekenen.

Dat is Saksenrecht.

HUISMERK EN WAPEN

Uit het hiervoor gezegde blijkt, dat er een nauwe verwantschap tusschen huismerk en wapen bestaat, in zoover beide in den grond der zaak uitdrukkingen van eenzelfde wereldbeschouwing zijn, die in den Germaanschen volksaard wortelt.

Het wapen van een sibbe toch is evenals het huismerk zinnebeeld van die sibbe en van haar leden afzonderlijk. Ook het wapen werd alleen door den hoofdstam der sibbe ongebroken gevoerd; zijtakken voerden een gewijzigd of vermeerderd wapen, ter onderscheiding van den hoofdstam. In Engeland zijn deze breuken nog meer gebruikelijk dan hier te lande; toch zijn breuken, in de Zuidelijke Nederlanden met name, in de middeleeuwen veelvuldig waarneembaar bij de leden van één sibbe. Echter laat het huismerk een veel verder doorvoeren van de „breuk" door het aanbrengen van bijstreepjes toe, zoodat men het huismerk uit dien hoofde reeds (afgezien van het meer oorspronkelijk karakter) als een veel doeltreffender sibbeteeken moet beschouwen.

Is het huismerk het kenteeken van den man, die uit een vrij en eigengeerfd boerengeslacht is gesproten, het wapen kenmerkte aanvankelijk een nieuwen stand van ridders, gewapenden te paard, van wie zeer velen oorspronkelijk tot den stand der onvrije dienstmannen behoord hadden. Bij het in meer aanzien komen van dezen riddenstand verdrong hij de oude edelingen en vrije boeren en schiep zich eigen uitdrukkingsvormen, waarin toch de grondgedachte van de oude Germaansche sibbe-gedachte zich openbaarde. Zoo zien wij ook bij den ridderadel weer de verbinding van de sibbe met het erfelijk grondbezit optreden (het leen), al was dit erfgoed dan ook slechts erfe-

lijk leengoed. Voor het eigen goed treedt in het leenrecht echter nog de gelatiniseerde oude naam van het sibbegoed, het „odal” op; zulk een eigen goed heet leenrechtelijk „allodium”.

Uit de innerlijke verwantschap tusschen wapen en huismerk, (als oudere en nieuwere vorm van het sibbe-teeken) is het te verklaren dat de stand van vrije boeren en poorters, die van ouds het huismerk als sibbeteeken bezat, gemakkelijk kon worden beinvloed door de nieuwe mode der wapens. Het duurt dan ook niet lang, of men ziet sommige boeren- en poorterssibben naast hun huismerk een wapen aannemen. Soms blijven huismerk en wapen langen tijd naast elkaar in gebruik; somswordt het huismerk, in een schild geplaatst, tot wapenfiguur en overleeft zoo het uitsterven van het gebruik van huismerken tot in onzen tijd; maar als regel verdrong de nieuwe zede de oude en verving het wapen het huismerk voorgoed.

Op het platteland, waar men ook het meest huismerken in de wapenschilden aantreft, bleef het huismerk nog lang in gebruik als merk voor huishoudelijk gebruik in het boerenleven en als onderteekening bij acten, al of niet samen met de handteekening.

HET HUISMERKEN-ONDERZOEK

In het voorgaande is uitvoerig gesproken over de beteekenis der huismerken. Ook de

geschiedenis van de bestudeering der huismerken verdient vermelding.

Reeds vroeg is de overeenkomst der huismerken met het oud-Germaansche runenschrift opgevallen. De eerste, die deze overeenkomst opmerkte, was de Deensche geleerde Ole Worm (1588-1654) die in zijn 6-deelig werk over de Deensche oudheden op de huismerken wees. Hij zag er een uit runen samengesteld monogram in; verbonden runen dus, gelijk bij het runenschrift meer voorkomen. Door deze verbonden runen op te lossen, zoo meende hij, kon men den naam terugvinden van den persoon, wiens monogram zij weergaven.

Dit was ook nog de opvatting van den Zweedschen onderzoeker J. E. Liljegren en van den IJslander Finn Magnussen, die beide in de huismerken, waarvan zij er vele verzamelden en opteekenden, een monogram uit runen zagen.

De eerste stap verder in het onderzoek der beteekenis van het huismerk deed de Duitsche hoogleeraar in de rechtswetenschap te Kiel A. L. J. Michelsen, die bij het onderzoek van middeleeuwsche oorkonden tot het inzicht kwam, dat het huismerk niet een persoonlijk monogram was, maar een plaats in het rechtsleven bezeten had. Hij drong zoodoende dieper door in het wezen der huismerken.

Bezag Michelsen de huismerken met het oog van den rechtsgeleerde, C. G. Homeyer, hoogleeraar in de Germaansche rechtsgeschiedenis

te Berlijn, kwam tot het inzicht, dat het huismerk een typisch Germaansche rechtsinstelling was. Hij gaf in 1872 het boek „Die Haus- und Hofmarken" in het licht, dat tot op heden zijn waarde niet heeft verloren als overzicht over het voorkomen van huismerken in verschillende landen en als verzameling van een uitgebreid materiaal.

Homeyer behoorde nog tot de school der 19e eeuwsche Duitsche rechtsgeleerden, die met de systematiek van het Romeinsche recht waren opgegroeid. Hij ziet dan ook in het huismerk vooral een rechtsinstelling, die hij systematisch beschrijft, waarbij hij de verschillende functies van het huismerk afzonderlijk behandelt al naar het gebezigd werd als wilsuiting (onderteekening van acten), als teeken van eigendom of makerschap (fabrieksmerk) enz. Voor hem is het huismerk de uiting van een primitieve maatschappij, die niet kon schrijven en dit tekort door een hoogontwikkeld merkensysteem verving. Het in onbruik raken der merken is voor hem het gevolg van het algemeen worden der schrijfkunst.

Homeyer's opvatting bleef die van de 19e eeuw en later, die niet verder kwam dan een juridische beschouwing der huismerken. Het onderzoek werd eerst verder gebracht door het werk van Karl K. A. Ruppel, die in het huismerk niet langer het hulpmiddel van een ongeletterd geslacht zag, maar er het symbool der sibbe in ontdekte; een ontdekking, die eigen-

lijk zeer voor de hand lag. Want reeds Homeyer had de aandacht gevestigd op de „stamboomen" van huismerken, die men aan de hand van de stamboomen van bepaalde sibben kon opstellen en op de erfelijkheid dus van het huismerk. De systematisch-juridische beschouwingswijze had echter het dieper inzicht in het wezen der huismerken steeds belet; eerst door vermeerderde kennis van en inzicht in de Germaansche wereldbeschouwing, waarin de sibbe zulk een centraal punt vormt — door een genealogische beschouwingswijze dus — werd het huismerk in zijn volle beteekenis als sibbeteeken herkend.

Het verdwijnen van het huismerk uit het gebruik hangt daarom ook niet samen met de grootere verbreiding der schrijfkunst, maar met het verdwijnen van het sibbe-bewustzijn. Het heeft een innerlijke, niet in de eerste plaats een van buiten komende, oorzaak.

DE VORM DER HUISMERKEN

In het voorgaande spraken wij over de beteekenis der huismerken. Ook de vorm heeft al vroeg de aandacht gehad.

Huismerk en runen

Zooals hierboven gezegd, zagen zoowel Ole Worm als Liljegren en Magnussen in de huismerken runen-verbindingen. Zij kwamen daartoe, omdat zij in hun vaderland talrijke runenopschriften kenden en de stijlverwantschap tusschen runen en huismerken hun daardoor

terstond moest opvallen. In sommige gevallen kan men volkomen gelijkheid van een huismerk met een bepaalde rune vaststellen, in andere is het huismerk kennelijk door een kleine vervorming of toevoeging van een rune afgeleid; soms ook komt men een huismerk

Gevelsteen te Oudewater met wapen van Haarlem en jaartal: tusschen de cijfers van het jaartal een huismerk

tegen, dat gelijk is aan een rune, die in een afwijkende runerij (bijv. de Angelsaksische) voorkomt.

De verklaring, in het huismerk een runenmonogram te zien, lag dus voor de hand, omdat zoowel runen als huismerken in het vaderland

der genoemde onderzoekers inheemsch waren.

Wanneer men grondiger studie van de huismerken maakt, blijkt, dat men er met het oplossen van zoo'n huismerk in runen niet komt. Dit wordt al te willekeurig. Men heeft dan ook al lang de opvatting laten varen, dat elk huismerk een runenmonogram zou zijn en is uit de bestudeering der functie van het huismerk tot inzicht in het wezen van het huismerk gekomen.

Hiertoe heeft bijgedragen, dat ook de nadere bestudeering der runen zelf tot nieuwe inzichten aanleiding heeft gegeven.

Huismerk en zinnebeelden

Sedert grondige bestudeering der steentijdcultuur in Noord-Europa tot de ontdekking heeft geleid, dat zich hier in het Noorden in den midden- en jongsteentijd een zelfstandige cultuurkring heeft ontwikkeld, met een eigen karakter, is het wetenschappelijk dogma, dat Mesopotamië het oorspronggebied van alle cultuur zou zijn, tot in den grond geschokt. Veeleer heeft men kunnen vaststellen, dat de Klein- en Voor-Aziatische cultuurkringen niet zonder beïnvloeding door de Noord-Europeesche culturen zijn gebleven.

Hierdoor is ook het inzicht in het ontstaan der runen gewijzigd. De opvatting, dat de Noord-Europeesche runen op de een of andere wijze uit zuidelijker streken moesten zijn ingevoerd (voor welke invoering men dan naar be-

wijzen ging zoeken) wordt meer en meer losgelaten door die geleerden, welke de runen niet als afzonderlijk verschijnsel, maar als uiting der Noord-Europeesch-Germaansche cultuur bestudeeren.

Ouder dan de runen als schrijfletters blijken n.l. sommige gelijkvormige teekens als zinnebeelden te zijn. Men heeft binnen het gebied van den Noord-Europeeschen cultuurkring zeer oude „runen" gevonden, die kennelijk nog geen runen, d.w.z. schrijfletters zijn, maar die als uitdrukking van een bepaalde voorstelling, dus zinnebeeldig, gebruikt zijn. Er zijn aanwijzingen, dat deze „zinnebeeldige runen" met den zonnekalender in verband staan.

In deze „zinnebeelden" (die nog heden in de volkskunst als versieringsmotief worden gebezigd) zou men dan het oudste verschijnsel hebben, waarop zoowel de runen als de huismerken zijn terug te voeren.

Het is echter gepaald onjuist, om nu in de huismerken zulke zinnebeelden te zien, evenals het onjuist is om er runen in te zien; de oude vormen hebben in het huismerk een geheel nieuwe toepassing gekregen als sibbeteekens. De bijvoegingen en vervormingen, die bij de huismerken optreden, zijn dan ook geen ontaardingsverschijnsel, maar zij zijn juist voor het sibbeteeken karakteristiek. Huismerken zijn geen runen; zij zijn ook geen zinnebeelden of ontaarde zinnebeelden; het zijn enkel sibbeteekens.

TOEKOMST

De huismerken hebben een groot verleden. Hebben zij ook een toekomst?

Men kan hetzelfde zeggen en vragen ten aanzien van de wapens. Het is een feit, dat de wapens, ofschoon zij (met uitzondering van die der adellijke sibben, welke slechts een kleine groep vormen) in ons vaderland geen enkele officieele positie hebben, nog steeds leven. Een dosis ijdelheid en snobisme is hieraan zeker niet vreemd. In de laatste jaren treedt echter naast deze beide een ander gevoel op, dat aan een wapen doet hechten: het sibbebewustzijn, de familieband. Wij zien iets van den geest terugkeeren, waaraan het gebruik van een sibbeteeken als een wapen of een huismerk is ontsproten. Naarmate juister inzicht in de beteekenis van het wapen als sibbeteeken terugkeert en het snobisme op den achtergrond treedt, zal het wapen weer een meer levend stuk volkscultuur worden, niet aan stand of geld gebonden. Voor het huismerk, waarbij het snobisme een geringer gevaar vormt, komt het nog sterker op het herleven van het sibbebewustzijn aan. Hier lijkt ons het toenemend zelfbewustzijn van den boerenstand met zijn talrijke oude eigenerfde sibben, welke veelal nog hun huismerk kunnen bewijzen, van groot belang, omdat de leden der boerensibben doorgaans minder verspreid raken en dus het sibbebewustzijn beter bewaard kan blijven. Zal het huismerk weer een werkelijk levend stuk

Nederlandsche volkscultuur worden, dan dient dus eerst het sibbebewustzijn te herleven; het bewustzijn, dat de enkeling slechts een schakel in den keten der geslachten is en dat de sibbe blijft, als de enkeling verdwenen is. Ja, meer dan dat: dat het handhaven der sibbe, de bevordering van haar bloei en voorspoed, de taak van elk harer leden is. Uit dit sibbe-bewustzijn onzer voorouders is het huismerk geboren; hiervan is het 't symbool; alleen uit dit bewustzijn kan het levend blijven.

LITERATUUR

Over de huismerken is in Nederland betrekkelijk zeer weinig geschreven. Dit behoeft geen verwondering te baren, waar het woord zelfs in het bekende woordenboek van Van Dale (Groot Woordenboek der Nederlandsche taal) niet eens voorkomt en men een artikel over de huismerken in verschillende groote Nederlandsche encyclopaedieën vergeefs zoekt.

In afleveringen van gewestelijke tijdschriften vindt men hier en daar een kleine bijdrage over huismerken; het schijnt echter of men deze steeds zonder ze te zien is voorbijgeloopen.

Het meest algemeene werk, dat het voorkomen van huismerken in verschillende landen behandelt, is nog steeds het werk van Homeyer, *Die Haus- und Hofmarken,* waarvan de eerste druk in 1870 verscheen (een gelijklui-

dende herdruk verscheen een twintig jaren later). Dit werk heeft nog zijn waarde als overzicht over het voorkomen van huismerken; wat zijn beschouwingswijze betreft, die systematisch-juridisch is, is het volkomen verouderd.

Een goed nieuwer werk, dat de huismerken als Germaansch cultuurverschijnsel behandelt, is: Karl Konrad A. Ruppel, *Die Hausmarke, Das Symbol der Germanischen Sippe* (Alfred Metzner, Berlijn 1939).

Voor Zwitserland kan men een overzicht vinden bij M. Gmür: *Schweizerische Bauernmarken und Holzurkunden* (Abhandlungen zum Schweizerischen Recht), dat in 1917 verscheen.

Een Nederlandsch werk, dat de huismerken in het algemeen verband der zinnebeelden plaatst, is: F. E. Farwerck, *Levend Verleden* (Uitgeverij Der Vaderen Erfdeel, Amsterdam 1938).

Huismerk, rune en zinnebeeld in onderling verband behandelt K. Th. Weigel, *Runen und Sinnbilder* (Alfred Metzner, Berlijn 1935). Dit geeft talrijke Scandinavische afbeeldingen van runeopschriften en kan daarom de mindere toegankelijkheid der Skandinavische literatuur eenigszins vergoeden.

Moge inmiddels het vorenstaande een Nederlander opwekken ons een uitvoeriger studie over de Nederlandsche huismerken te schenken.

In de
BIBLIOTH. VOOR GESLACHT- EN WAPENKUNDE
onder redactie van C. Pama zijn reeds verschenen:

1 J. C. P. W. A. Steenkamp:
Inleiding tot de Wapenkunde

2 Mr. H. Reijdon:
De Huismerken

3 en 4 Prof. Dr. J. F. van Bemmelen:
Afstamming en Erfelijkheid
en
De Kwartierstaat

5 C. Pama:
Onze Afstamming

6 H. L. Kruimel:
Stamboomonderzoek in de Practijk

7 C. Pama:
Het Volkskarakter in de Heraldiek

8 J. C. P. W. A. Steenkamp:
Zegels

De prijs van elk deeltje bedraagt 65 ct., deel 3/4 f 1.25,
per serie f 4.70.
Verkrijgbaar bij boekhandel en uitgeefster.

Thans vestigen wij Uw aandacht op een nieuwe reeks van 8 deelen, van grooteren omvang en slechts in gebonden uitvoering:

9 H. Brouwer:
Inleiding tot het oude Nederlandsche Schrift
geb. f 2.35

10 Prof. Dr. J. F. van Bemmelen:
De Achtergrond van de Persoonskaart
geb. f 1.30

11 Drs. P. J. Meertens:
De Beteekenis van de Nederlandsche Familienamen
geb. f 1.30

12 A. Hallema:
Spot-, Schimp- en Scheldnamen voorheen en thans
geb. f 1.30

13 A. Hallema:
Hoe de bijnaam of het alias als
Persoons- en Naamsonderscheiding ontstond
geb. f 1.30

14 G. E. E. Gonggrijp:
Friesche Familienamen en Wapens
geb. f 1.30

15 C. Pama:
Ons Familiewapen
geb. f 1.30

16 Jurriaan van Toll:
Nederlandsche Genealogen voor 1850 dl. I
geb. f 1.30

De prijs bij inteekening op bovenstaande serie bedraagt f 10.50, bij vooruitbetaling te voldoen.
Inteekening bij den boekhandel of bij de uitgeefster.

